

Ивана Ковачић

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ АРХИТЕКТОНСКОГ ОПУСА МИЛУТИНА БОРИСАВЉЕВИЋА: ПОРОДИЧНА КУЋА И ВИЛА

Дело Милутина Борисављевића може се посматрати у два правца, као архитекте и као научника – естетичара и теоретичара архитектуре. Као архитектор Борисављевић је познат искључиво у оквиру наше средине, где је као пројектант стварао под окриљем властитог архитектонског бироа у периоду од 1927. до 1949. године, док је као научник познат и признат и ван граница ових простора, пре свега у Француској, где је остварио запажен научни рад за који је три пута свечано награђен од стране Француске академије лепих уметности, 1954, 1956. и 1958. године.

Милутин Борисављевић рођен је у Крагујевцу 1889. године. Основну школу завршио је у Нишу, а гимназију и Технички факултет у Београду, где је 1912. године стекао звање архитекта. По завршеном школовању у Београду и по првом светском рату, Борисављевић одлази у Француску, у Париз, где наставља студије. У Паризу је најпре уписао Вишу уметничку школу, а потом, годину дана касније отпочео је студије естетике на Сорбони, код професора Виктора Баша, на новооснованој катедри за естетику и науку о уметности. На Сорбони је Борисављевић и докторирао 1926. године са тезом *Les théories de l'architecture* (Теорије архитектуре).¹

Вишегодишњи боравак у Француској и студије естетике пресудно су утицале на Борисављевићево схватање архитектуре и будуће пројектантско стваралаштво. Архитектура је представљала главни предмет Борисављевићевих естетичких студија, које је развијао у правцу научне естетике, као научне дисциплине која кроз испитивање конкретног предмета проучавања утврђује опште важеће законитости. По Борисављевићевом мишљењу естетика је као наука била подједнако могућа као и све друге науке. Дотадашњу неспособност естетике да се докаже

као научна дисциплина објашњавао је тиме што се она углавном сматрала доменом филозофије. У правцу развоја научне естетике, Борисављевић је пошао од ставовишта да естетски феномени нису само филозофски, већ и физиолошки. Борисављевић је био чврстог уверења да естетски феномен настаје као резултат перцепције спољног света путем чула, који тек онда тумачен нашим субјективним *Ja* добија дефинитивну формулацију. Са полазишта учвршћивања научне естетике, Борисављевић се нарочито интересовао за физиологију чула вида и оптичко – физиолошку перспективу, одакле је даље развијао естетику и теорију архитектуре. Највећи број Борисављевићевих студија публикован је у Паризу, а само делимично код нас, што умногоме отежава потпунији увид у његово научно дело које је, без икакве сумње, од огромног значаја за српску архитектонску историографију, критику и теорију. Из тог разлога, од нарочите важности је серија чланака које је Борисављевић објављивао у часопису »Уметнички преглед« као и Борисављевићеве иступи у тадашњој дневној штампи, најчешће »Правда« и »Време«, у којој је као врстан и образован критичар на врло жив и полемичан начин расправљао актуелне, углавном урбанистичке, проблеме Београда.² Такође, треба споменути да је Борисављевић основао и уређивао »Неимар« – часопис за архитекте, предузимаче и кућевласнике, који иако је представљао својеврсну пропаганду Борисављевићеве архитектуре и укуса, био од значаја као ретко стручно гласило ове врсте на тадашњој архитектонској сцени. Осим тога, Борисављевић ће остати упамћен и као оснивач катедре за естетику на Филозофском факултету у Београду, где је једно време радио и као хонорарни професор. Објавио је и неколико књига значајних за ову област рада, као што су »Увод у естетику« (1932)

и »Историја естетике« (1937). Борисављевићева архитектонска пракса и научни рад остварени у Београду, прекинути су почетком другог светског рата. Дефинитивно је напустио земљу 1949, да би се за стално настанио у Паризу, где је и умро 1969. године. Захваљујући достигнућима своје научне делатности, Милутин Борисављевић је постао једини српски архитекта чије име се може наћи у светским енциклопедијама. Научно дело Милутина Борисављевића може се окарактерисати као дело од општег значаја за теорију и естетику архитектуре.

Иако је у досадашњој српској архитектонској историографији већ писано о градитељској делатности Милутина Борисављевића³, изостало је потпуније истраживање његовог пројектантског стваралаштва, а самим тим и могућности да се одреди каква је улога и значај овог јединственог ствараоца у историји српске архитектуре. Из тог разлога, овом приликом скрећемо пажњу на посебан сегмент Борисављевићеве архитектонске праксе, представљањем породичних кућа и вила које је пројектовао током читаве архитектонске каријере, уједно и на породичну кућу и вилу као посебан тип архитектуре у изградњи међуратног Београда, а са жељом да се досадашње интерпретације употпуне новим подацима и оценама.

Архитектонско дело Милутина Борисављевића припада корпусу српске архитектуре између два светска рата (1918–1941), и превасходно је остварено у Београду. Као и дело већине архитеката овог периода, и дело Милутина Борисављевића представљају остварења која одговарају карактеристикама два главна стилска тока београдске архитектуре између два светска рата – академизма⁴ и модернизма. За разлику од већине својих савременика, пројектовање по узору на историјске стилове у архитектури, у случају Борисављевића представљало је резултат дубоко укорених уверења која су проистицала из дугогодишњег бављења естетиком и теоријом архитектуре. Особеност Борисављевићевог пројектантског рада представља угледање на архитектуру француског ренесансног стила. У оним остварењима, на којима Борисављевић остварује модеран архитектонски израз, највише се приближава архитектури стила Art Deco који такође упознаје током студија у Паризу, а међу којима је репрезентативан пример зграда у улици Мајке Јевросиме бр. 20 из 1931. године. Борисављевић припада оној групи аутора који прихватају модернизам као последицу актуелних дешавања на српској архитектонској сцени, у тренутку када се као правац засигурно оформљује крајем треће деценије. Промена у начину пројектовања у Борисављевићевим модернистичким остварењима огледа се једино у новом украсу фасада, док се у композиционој схеми задржава истовестан академски метод. Стамбене зграде представљају главне примере Борисављевићевог

модернистичког опуса, али се као модерниста опробао и у пројектовању зграда јавне архитектуре о чему, као најинтересантнији пример, сведочи једно од решења понуђено на конкурс за зграду позоришта у Новом Саду.⁵ У правцу обликовања архитектуре у стилу Art Deco у нашој средини, нарочито су истакнути архитекти Војин Симеоновић и Димитрије М. Леко.⁶ За архитектуру какву остварује Милутин Борисављевић не може се рећи да је архитектура јединственог и снажног ауторског стила. Она се пре може окарактерисати као архитектура која трага за својим изразом. Борисављевић приступа архитектонском објекту пре свега споља као уметничком предмету који треба обликовати, при томе остваривање уметничког израза увек је питање избора, а не креирања. Пројектовање по узору на архитектонске споменике прошлости или по узору на модернистичка решења, представља основу Борисављевићевог архитектонског стваралаштва, у којем је достизање естетских квалитета било примарно. Колико се Борисављевић као пројектант, али и као уметник, доказао у пројектовању породичних кућа и вила прикажемо у даљем тексту.

Породична кућа и вила које пројектује архитекта Милутин Борисављевић уклапају се у општу слику породичних кућа и вила које су се у периоду између два светска рата интензивно градиле, углавном на тадашњим периферним деловима Београда. Породична кућа била је веома заступљен начин становања у свим етапама развоја београдске архитектуре, чију појаву, као облик индивидуалне изградње стана, архитекта, професор и историчар архитектуре, Богдан Несторовић објашњава навиком проистеклом из традиције и начина породичног живота код београдског становништва, које се углавном формирало приливом становништва са села и из паланке, али и недостатком изградње стамбених вишеспратница.⁷ Иако је у периоду између два светска рата изградња стамбених вишеспратница била динамичнија у односу на дотадашњу изградњу, и урбанизација града знатно осетљивија, породична кућа је и даље представљала веома заступљен облик изградње станова у Београду. Тако је у овом периоду београдске архитектуре, од укупне изградње станова, подигнуто око 3000 породичних кућа.⁸ Већина породичних кућа саграђених у Београду између два светска рата, представљају архитектонска остварења која одговарају карактеру тадашње конзервативне и архитектонски неразвијене средине. То су куће које су најчешће оствариване у духу архитектуре академизма, приземне или спратне, са сведеном или скромном декорацијом. Конзерватизам њихове архитектуре огледа се и у начину функционалних решења простора куће. Најчешће се простор куће организује по традиционалном моделу у којем се издваја централна или средишња просторија

(предсобље, трпезарија или је то једноставно улаз у кућу – *entrée*), око које су распоређене остале просторије стана. Начин распоређивања просторија куће следио је готово увек принцип симетричног распореда, по коме се са уличне стране куће групишу »боравишне просторије« (код мањих и једноставнијих кућа то су углавном соба и трпезарија, понекад салон или радна соба), док се у дворичном делу налазе »сервисне« (кухиња, остава, WC) и »приватне« (спаваће собе, купатило) просторије стана. Уколико је кућа била спратна, ту су се готово увек налазиле приватне просторије стана које су по распореду идентичне распореду просторија приземља, док су подрумске просторије куће најчешће коришћене као остава за огрев. Овакав традиционалан начин функционалне организације простора куће био је карактеристичан и за већину модерно обликованих кућа, какве су се у Београду почеле градити почетком тридесетих година. Посебан облик породичне куће у овом периоду београдске архитектуре, представљале су виле које су се градиле на посебно формираним подручјима породичног становања у којима и данас породичне куће представљају најзаступљенији тип архитектуре. Изградња вила у Београду између два светска рата, данас се посматра као једна од карактеристика у архитектонском развоју града, за које су пројекте израђивали многи угледни београдски архитекти. Оне су карактеристичне за тадашње периферне делове града попут Сењака, Дедиња или Топчидерског брда, али и за насеља која су се формирала уз само језгро града попут Неимара или Професорке колоније.⁹ У овим деловима града куће је градило имућније градско становништво, стварајући себи квалитетнији животни простор изолован од великог таласа урбанизације, остварујући архитектуру куће према сопственим захтевима и жељама, које су најчешће обухватале и лепо уређено двориште, башту или врт. Формално – стилска решења вила била су, сходно амбицијама њихових имућних наручиоца, знатно богатија и сложенија од породичних кућа, док се у начину организације простора куће примењивао добро познат традиционални модел као и у архитектури породичних кућа, са разликом што су ово куће већих размера, углавном једносратне, са већим бројем просторија тачно одређене функције, односно намене. Организација стана код кућа типа вила може се посматрати и као израз посебности београдског буржоаског живота, у чијем функционалном склопу се у већини примера јасно издвајају три функционалне целине. Сервисни део стана обично је смештен у подрумским просторијама, док се јавни или репрезентативни део стана налазио у приземљу обично са пространим холлом, салоном, трпезаријом и врло често радном собом. Приватни део стана увек се налази на спрату и обично обухвата спаваће собе са ку-

патилом. Зависно од амбијента насеља и становништва које га је чинило, постоје и извесне разлике између породичних кућа – вила саграђених у овом периоду. Виле Неимара или Професорске колоније скромнијих су размера, прилагођене условима и начину живота грађанске средње класе, а од не малог значаја на карактер вила ових београдских насеља утицало је и градско окружење које је битно одредило одмереност њихове архитектуре. Виле Дедиња, Топчидерског брда или Сењака углавном су већих размера, што је на првом месту било омогућено неизграђеним пространством, али и финансијским могућностима најимућнијих Београђана који су се насељавали у овим деловима града.

У београдском насељу Неимар по пројектима архитекте Милутина Борисављевића подигнуте су четири виле. Насеље се формирало у времену између два светска рата и од самог почетка формирања изграђивано је засебним породичним кућама, грађеним у разноврсним архитектонским облицима и стилovima. Насеље се простире између данашњих улица Небојшине, Максима Горког, Огњена Прице и Ранкеове. Интересантно је рећи да су међу становницима Неимара били и многи угледни београдски архитекти, као што су, Бранко Таназевић, Драгомир Тадић, Димитрије М. Леко и Милан Злоковић, који су осим сопствених, као архитекти Борисављевић и Злоковић пројектовали и друге куће. Све четири виле које пројектује архитекта Борисављевић рађене су по узору на архитектуру француског ренесанса, са обиљем украса и детаља. Архитектура коју остварује на овим вилама представља најупечатљивије достигнуће у целокупном Борисављевићевом архитектонском стваралаштву, с обзиром да их остварује у оном архитектонском стилу који је, не само као архитекта, већ и као естетичар високо ценио.

За разлику од вила какве су се у исто време градиле на Неимару, на чију архитектуру је у битној мери утицало градско окружење, виле на Топчидерском брду и Дедињу, тадашњој периферији града, градиле су се као потпуно самосталне целине, међусобно независних стилова и облика, окружене пространим баштама-вртовима. Њихову слободну изградњу и монументалне размере омогућио је ненасељен простор који је дозвољавао да се формирају велике парцеле, граде импозантне куће, али и да се сачува богат природни амбијент. У годинама које су претходиле њиховом изграђивању, у овом крају готово да и није било кућа, већ су се ту налазила имања Београђана, углавном воћњаци и виногради. Стално насељавање Топчидерског брда и Дедиња било је подстакнуто изградњом комплекса краљевог двора. У окружењу двора населили су се најбогатији Београђани – трговци, банкарни, индустријалци и министри, градећи луксузне и раскошне

1. Детаљ фасаде са куће у Ранкеовој улици, 1928. година

виле. Луксузне виле какве су градили неопходно су обухватале уређен врт и најчешће зидану ограду. На такав начин формирао се један од најрепрезентативнијих и најуређенијих делова Београда, са архитектонским остварењима најразноврснијих стилова и облика. Архитект Иван Здравковић који је написао један од најранијих приказа вила на Топчидерском брду и Дедињу спомиње виле у ренесансном, јапанском, јужно-американском, енглеском, шпанском, националном, па све до модерног стила.¹⁰ У њиховом настајању учешћа су имали сви значајнији београдски архитекти, међу њима Војин Симеоновић, Бранислав Маринковић, Богдан Несторовић, браћа Петар и Бранко Крстић, Милан Злоковић, Драгиша Брашован и други. Иако у њиховом остваривању нису уживали потпуну стваралачку слободу, већ су понекад стварали по готовом предлошку за који је било потребно само израдити пројекат или су сасвим морали удовољити захтевима наручиоца, ова архитектонска остварења представљају значајно наслеђе београдске архитектуре, пре свега са аспекта њихове разноврсности. Архитект Милутин Борисављевић спада међу значајније »градитеље« овог београдског краја, по чијим пројектима је подигнуто шест вила, од којих се две налазе на Топчидерском брду, а четири на Дедињу. Њихову архитектуру такође остварује на постулатима академизма кроз различите облике и декорацију.

Архитект Милутин Борисављевић представља запаженог аутора у пројектовању породичних кућа и вила Београда између два светска рата. Иако пројектовање архитектонских објеката овог типа није могло представљати

довољно велики изазов за архитекту Борисављевићевих амбиција, ипак је у овој области архитектуре остварио запажена дела која данас представљају значајна и карактеристична остварења београдске архитектуре. Њихово представљање одређено је стилем, хронолошким редом њиховог настанка и обухвата како једноставна, тако и најсложенија архитектонска решења. Већина породичних кућа и вила, изведених по пројектима архитекте Милутина Борисављевића, припада архитектури академизма, оствареној на интерпретацији француског ренесансног стила, док се један број примера остварује у модернизованим облицима и декорацији. Како и архитектура породичних кућа и вила, које пројектује Борисављевић, одговара карактеристикама два главна стилска тока у београдској међуратној архитектури – академизму и модернизму – представимо их оквирним примерима.

Примери академизма (1928–1939)

Вила генерала Јовичића, улица Ранкеова бр. 21, 1928. година, Неимар

Вила у Ранкеовој улици представља најраније остварење у низу породичних кућа – вила које су на Неимару подигнуте по пројектима архитекте Борисављевића. То је партерна, приземна кућа, која у свом склопу обухвата подрум, приземље и поткровље под мансардом. Кућа је правилне правоугаоне основе, димензија 10,00 m x 14,60 m, и претходно је замишљена као једноспратна, за шта је

израђен и читав пројекат, да би по новом пројекту била изведена као приземна. Функционална организација простора куће остварена је по традиционалном моделу централног типа, у којој се јасно издвајају три функционалне целине: сервисни, репрезентативни и приватни део стана. У подрумске просторије куће, организоване око предсобља, смештен је сервисни део стана који је обухватио кухињу, трпезарију, собу за послугу, вешерницу и оставу за огрев. У висини приземља, са идентичном организацијом просторија, налази се репрезентативни део стана који обухвата салон и трпезарију, окренуте ка улици, док је приватни део стана који обухвата три спаваће собе и купатило окренут ка дворишту куће. Много интересантније је стилско решење куће, за чију фасадну сам аутор каже да је компонована у духу француског ренесанса стила Луја XVI. О овом стилу и његовом најзначајнијем представнику у архитектури, архитекти Жак Анж Габриелу, Борисављевић је објавио и један чланак у часопису »Уметнички преглед«, у којем је о стилу Луја XVI писао као најотменијем стилу француског ренесанса, за чије је главне карактеристике истакао тријумф праве линије, геометријске форме, отменост у једноставности и дискретну употребу орнаментике, стил који је по Борисављевићу изражавао чисто француску естетику и дух. С обзиром да је у истом стилу пројектовао све четири виле, могуће је претпоставити да је овај стил Борисављевић сматрао најподеснијим за архитектуру »градских вила« Неимара, пре свега са естетског становишта, по коме за Борисављевића у архитектури градске куће/виле на првом месту треба достићи отменост њеног израза. Фасада куће, окренута ка уличној страни, садржи два прозора лучно обликована, декорисана балустрадама и скулптуралним украсом изнад, док је површина фасаде рашчлањена пиластрима са елегантним јонским капителима. Фасада је завршена у ритму класичног кровног венца, изнад којег се издиже балустрада на којој се налазе украси у облику урни, а читаву целину смештена је под кров мансардног облика. Архитектуром куће доминира права линија, склад у односу делова и целине, док фасада куће, у неутралном сивом тону, још више наглашава компактност њене целокупне форме, у којој је Борисављевић заиста остварио својеврстан архитектонски израз. Вила у Ранкеовој улици сасвим је изведена по Борисављевићевом пројекту, и представља веома успелу интерпретацију архитектуре француског ренесанса, коју је Борисављевић врло добро познавао након дугогодишњих студија у Паризу, користећи је као узор и у својим другим архитектонским остварењима. Архитектура француског ренесанса достигла је своја најзначајнија остварења управо у архитектури замкова или тзв. *hôtels particuliers*, које је Борисављевић, свакако, имао на памети у стварању архи-

тектуре ове градске виле, остварујући је, како је сам рекао, као палату у малом.¹¹

**Вила Малужевевић/Ковачевић,
улица Приједорска бр. 4 (данас ул. Толстојева бр. 1),
1928. година, Тойчигерско брдо**

Вила у Толстојевој улици једна је од Борисављевићевих најранијих кућа типа вила. Пројекат за кућу израђен је 1928. године, а изградња је завршена следеће, 1929. То је једносратна кућа под мансардним кровом, једноставне спољашњости, са правилним правоугаоним отворима за прозоре, са балустрадама око балкона и крова куће. Распоред прозора и целокупан третман фасаде веома је сличан оном који ће Борисављевић применити у решењу фасаде виле Сиришчевић, неку годину касније. Вила у Толстојевој улици окружена је великим, пространим двориштем и, с обзиром да је кућа постављена на самом крају парцеле (удаљена од улице), улазу претходи дугачко степениште. Простор куће организован је у оквиру правоугаоне основе, димензија 14,45 m x 14,70 m. Како је кућа имала два власника, она у свом склопу обухвата два стана, идентичне функционалне организације. Улаз води право до степеништа за спрат, а просторије куће распоређене су око хола. Њена данашња архитектура идентична је са пројектом, као и са фотографијом, коју је Борисављевић објавио у књизи »Архитектонски проблеми« у часопису »Неимар«.¹²

**Кућа Гаврила Пејровића, улица Сурдуличка бр. 10,
1929. година, Вождовац**

Кућа у Сурдуличкој улици је пример једносратне породичне куће (подрум, приземље и спрат), остварене у духу архитектуре академизма, са скромном декорацијом, димензија 8,00 m x 5,25 m, иако је величина плаца дозвољавала кућу већих димензија. На кући је раван кровни завршетак, али без уобичајене балустраде, што јој даје једноставнији, »модернији« изглед. Улаз у кућу сасвим је окренут ка дворишту. Просторије су распоређене по дужини (8,00 m), као и степениште које води на висину спрата. Прва етажа обухвата просторије по реду, перионице, кухиње и »собе«, док друга етажа прати основу приземља, где је смештено купатило и две »собе«. У спољашњем изгледу куће нарочито је наглашена њена вертикалност, како малим димензијама на пространом плацу, тако и начином обраде фасаде. Прозори првог и другог спрата, исте величине и облика, постављени су једни изнад других, док њихову правилност распореда прате, благо наглашени,

високи канелурисани пиластри дуж целе линије фасаде. Простор између прозора декорисан је малим конзоларним испустима. Данашњи изглед куће у свом формалном решењу одговара Борисављевићевом пројекту, али изглед куће сасвим је измењен новом фасадом која је прекрила њено некадашње решење, које су битно изменили и нови прозори на кући. Кућа је као самостална целина постављена у средишњем делу дворишта, које је оградом одвојено од улице.

Кућа Милице Крстић, улица Гвоздићева бр. 26, 1929. година, Звездара

Кућа у Гвоздићевој улици замишљена је у необичном архитектонском стилу, блиском тражењима националног стила, чије романтичарско порекло није било својствено Борисављевићу, како показују остали примери кућа, што наводи на закључак да је кућа остварена сасвим по захтеву наручиоца. Њена архитектура данас је делимично измењена надоградњом, тако да нам је првобитно решење познато само на основу пројекта. Кућа припада типу приземне породичне куће, са правоугаоном основом димензија, 10,60 m x 10,50 m. Обухватала је просторије трпезарије и салона, окренутих ка уличној страни, док је сервисни блок куће, као и увек, био окренут ка дворишту, где се налазила и спаваћа соба. Улаз у кућу окренут је ка улици и постављен са стране, наткривен посебним делом крова под којим се налазио и дворишни део куће, док су просторије трпезарије и салона биле наткривене вишим кровом. Фасада предвиђена пројектом имитирала је градњу великим каменим блоковима, а посебан акценат стављен је на обраду отвора око прозора и улаза у кућу. Прозор који је одговарао просторији салона, уоквирен је масивним луком који се ослања на два пара ниских стубова и читава конструкција доминира у односу на остали део куће као издвојена целина. Такав архитектонски детаљ задржао се и у данашњем изгледу куће. Прозор трпезарије био је правоугаоног облика, наглашен само благо истуреним венцем, док је под посебним луком био смештен и улаз у кућу. Кућа се налази у сопственом дворишту које је оградом одвојено од улице. Прилично рустична обрада фасаде дала је кући несвакидашњи изглед који нам је данас само делимично познат.

Кућа инж. Боре Појовића, улица Койићарева бр. 2, 1929. година, Стерија

За ову кућу пројекат није познат, већ само њена изведена архитектура. Данашњи изглед фасаде углавном одговара

оном решењу које је аутор објавио у часопису »Неимар« и књизи »Архитектонски проблеми«. Решење унутрашњег простора куће на основу пројекта није познато и данас је адаптирано за потребе предшколске установе. За фасадку куће, Борисављевић каже да је компонована у француском стилу, стилу Луја XVI, али да се за разлику од куће генерала Јовичића у Ранкеовој улици, која је замишљена и остварена у истом стилу, разликује по томе што њену изградњу није надзирао сам пројектант. »Отуда су на њој – пише Борисављевић у часопису »Неимар« – детаљи груби, отуда су сви орнаменти рђави и, најзад, толике грешке у архитектонским формама учињене. Па ипак – закључује Борисављевић – није све покварено, мада је ова друга фасада, далеко богатија од прве, могла да буде једно мајсторско дело. Ко хоће да има уметнички изведено оно што је уметнички замишљено, нека зна да је то немогуће без детаља и надзора пројектанта.«¹³ Данашња архитектура куће упућује нас да је изведена према познатом предлошку фасаде, али, како је сам аутор нагласио, у одсуству појединих детаља. То је приземна кућа која обухвата подрум и приземље под кровом мансардног облика. Као и кућа у Приштинској улици, налази се на самом уличном фронту, са разликом што је фасада ове куће далеко богатија. Фасада обухвата три лучно обликована прозора, са украсима у облику гирланди од цвећа, завршени балустрадом, каква прати и целу линију крова. Средишњем делу фасаде поклоњена је нарочита пажња. Око средишњег прозора налазе се по два пиластра са јонским капителима, док је читава композиција уобличена постављењем атике изнад, унутар које се налази скулпторални мотив две лежеће фигуре. Начин на који је израђен кровни венац куће, као и сама атика са скулптурама, заиста одаје невештог извођача, што је умногоме умањило репрезентативаност фасаде какву је замислио Борисављевић. У изради фасаде изостала је и декорација изнад улазних врата. Над вратима је била предвиђена, такође, скулпторална декорација уместо које се данас налази само једноставан прозор у облику медаљона. Као и на оној у Приштинској улици, улаз у кућу постављен је са стране.

Вила Ђуковић, улица Румунска бр. 43 (данас ул. Ужичка бр. 35), 1930. година, Дегинје

Архитектура виле Ђуковић данас нам није позната у првобитном стању, јер су на кући извршене преправке и дозиђивања од стране нових власника (на кући је додат кров мансардног облика, а фасада је обновљена у белој боји), а сама кућа тешко је видљива са уличне стране услед, такође нове, високе бетонске ограде. О првобитној архитектури куће могуће је говорити на основу фотогра-

фије и записа које је објавио сам аутор, као и на основу оригиналне пројектне документације. Вила Ђуковић представља још једну интерпретацију француског стила, који је Борисављевић на најбољи могући начин представљао архитектуром вила на Неимару. Праве линије форме, са препознатљивим украсним детаљима, основне су карактеристике њене спољашњости. Архитектура куће решена је у потпуно правилној правоугаоној основи, на коју су, такође, »додате«, са северне и јужне фасаде куће, терасе отвореног типа са степеништем и балустрадама, а посебно је издвојен и наглашен улаз у кућу, на западној фасади. Улаз није само једноставно проширење основе, већ је наглашен у облику посебне конструкције са јасно издвојеним прочељем које доминира у односу на преостали део куће. Оваквим склопом фасада, постигнута је изузетна динамичност њене архитектуре и зависно од стране са које се кућа посматра оставља другачије виђење. Симетричном решењу западне фасаде, издвајањем улазног дела, одговара распоред просторија унутар куће. У опису ентеријера куће послужићемо се речима самог аутора, као најбољим начином да се створи комплетна слика њеног функционалног склопа. »Улаз је – пише Борисављевић – постављен из једне од главних фасада и наглашен тосканским стубовима, изнад којих се налази мала тераса првог спрата. Цео овај део дејствује декоративно, наглашавајући улазак. Из тога дела улази се у ентрее, који служи да се остави у њему одело, а и за то да хладноћа не допре у хол. ... Из овог простора, одвојеног стакленом преградом од хола, улазимо у хол везан храстовим степеништем, које је од њега дискретно одвојено јонским стубовима. Из хола улазимо у салон и трпезарију. Ова последња одвојена је од кујне (њених мириса и ларме) офисом, а иза се иде у лавабо и клозет за господара и млађе засебно. Уз кујну се налази остава и соба за млађе. Обратите пажњу – наглашава Борисављевић – на zgodну везу кујне и изласка на задњу терасу, као и на силазак у подрум испод степеништа. Цела је основа решена у квадрату, економно, без губљења простора и са добром комуникацијом. Запazити нарочито главну терасу према салону и трпезарији. Ова последња је у вези са њом помоћу стаклених врата, а између салона и трпезарије постављен је стаклени зид, тако да се ове две просторије могу спојити у једну.«¹⁴ Спратно решење куће је идентичног распореда и ту се налазе спаваће собе са купатилом, и како је назначено у пројекту једна »соба за гувернанту«. У подрумским просторијама налази се допунски сервисни део куће са вешерницом и системом централног грејања. Кућа је завршена 1931. године, од стране предузимача г-дина Стеве Баретића, који је, како је рекао Борисављевић »зналачки и свесно извео ово дело и на тај начин допринео његовом успеху«.

**Вила 1. Василија Петровића,
улица Хаџи Миленџијева бр. 65, 1930. година, Неимар**

Архитектура виле у Хаџи Миленџијевој улици показује многе сличности са оном која је две године раније изведена у Ранкеовој улици. И овде се сусрећемо са складном грађевином у којој праве линије одређују јасно наглашену, компактну форму. Фасада у неутралном сивом тону са плитко резаним канелурама високих пиластара са јонским капителима, дају архитектури куће посебну елеганцију и озбиљност. Прозори приземља су лучног облика са неизбежним балустрадама, док су на спрату правоугаони прозори – балкони, са оградом од кованог гвожђа. За разлику од осталих Борисављевићевих вила на Неимару, декорација њене фасаде сасвим је скромна. Кућа је једносратна под мансардом, правилне правоугаоне основе, димензија 12,70 m x 9,70 m. Подрумске просторије куће, у висини сутерена, како је назначено у пројекту обухватају вешерницу, оставу и собу, док је решење приземља и првог спрата идентично, тачније кућа је обухватала два стана. Простор у њима организован је око трпезарије са већ познатом поделом просторија, у којој су кухиња, купатило, остава и степениште груписани у дворишном делу куће, а по две собе су окренуте ка улици. Улазу у кућу, који је окренут потпуно ка дворишној страни, претходи тераса и краћи ентрее. Као и већина кућа из овог периода и ова је грађена опеком у армирано бетонској конструкцији, док је кровна конструкција дрвена, а кровни покривач дупли, од црепа и лима. Ова грађевинска техника карактеристична је за већину породичних

**2. Једноставност и склад,
вила у Хаџи Миленџијевој бр. 65, 1930. година**

кућа и вила саграђених у периоду између два светска рата, док се разлике могу пратити, пре свега, у опреми ентеријера и начину израде фасаде, што је било у директној зависности од финансијске могућности наручиоца.

Кућа Борке Тодоровић, улица Качаничка бр. 35, 1930. година, Тојчигерско брдо

Кућа у Качаничкој улици, својим формално-стилским решењем и просторно-функционалном организацијом, представља једноставнији пример породичне куће коју је пројектовао архитекта Борисављевић. То је приземна кућа, скромних размера, која у свом склопу обухвата просторије подрума и приземља. Кућа има правоугаону основу димензија 8,90 m x 7,90 m, са малим испустом са краће стране, предвиђеним за улаз, што се одразило и на елевацију крова. Средишњи део куће покривен је вишим, док је улазни део покривен засебним, нижим кровом. Простор у кући решен је по систему уобичајеног распореда, где је централна просторија предсобље око којег се, са једне стране, налазе »просторије за боравак« (у пројекту назначене као »собе«), окренуте ка улици, а са друге стране, окренуте ка дворишту, »сервисне просторије« (кухиња, купатило и остава). Фасада куће решена је у духу академизма, са скромном декорацијом. Отвори око прозора наглашени су сведеним, стилизованим украсом, док је површина фасаде рашчлањена са по три пиластра који се при врху завршавају украсом у облику медаљона. Кућа се налази у сопственом дворишту које је оградом одвојено од улице. Њен данашњи изглед потврђује да је кућа изведена по решењу предложеним пројектом, где је удео архитекта највише приметан у начину обраде фасаде.

Кућа Браниславе Наумовић, улица Сомборска бр. 17, 1930. година, Земун

Кућа у Сомборској улици у Земуну показује слично решење са оним оствареним на кући у Качаничкој улици. То је, такође, приземна кућа правоугаоне основе, димензија 10,00 m x 9,60 m, која у свом склопу обухвата подрум и приземље. И у њеном функционалном решењу сусрећемо се са распоредом уобичајеног типа, где су »просторије за боравак« (у пројекту назначене као »собе«) окренуте ка улици, а »сервисне« (кухиња, купатило и остава) ка дворишту. Основна разлика између ове две куће је у томе што је кућа у Качаничкој улици постављена као самостална целина, окружена са свих страна двориштем које је оградом одвојено од улице, док је кућа у Сомборској

постављена на уличну линију коју прати и ограда дворишта. Фасада окренута уличној страни пројектована је, такође, у духу академизма. Отвори око прозора профилисани су и наглашени у академском маниру, док је површина фасаде рашчлањена благо истуреним пиластри-ма, без украса. Пројектом је најпре било предвиђено да се на уличној фасади налазе три прозора истих димензија (два која одговарају простору веће »собе« и трећи који одговара простору мање »собе«), али је такво решење преправљено на самом пројекту и на место два прозора постављен је један већих димензија. Улаз у кућу је из дворишта. Њен данашњи изглед потврђује да је кућа изведена по пројекту.

Кућа Марка Појовића, улица Стојана Новаковића бр. 7, 1930. година, Палилула (Професорска колонија)

У духу архитектуре француског ренесанса, Борисављевић је пројектовао и кућу г. Марка Поповића. То је приземна грађевина код које формалним решењем, као и на оној у улици Копитарева градина, доминира кров мансардног облика. Кућа у свом склопу обухвата подрум, приземље и поткровље. Основа је неправилног правоугаоног облика, димензија 15,00 m/14,50 m x 13,85 m/18,20 m. Једним делом излази на уличну линију (ул. Смедеревска), док је осталим делом окружена двориштем које је оградом одвојено од улице (ул. Стојана Новаковића). Функционална организација простора куће је једноставног, традиционалног карактера. Око хола су распоређене

3. Кућа у улици Стојана Новаковића бр. 7 (Професорска колонија), 1930. година

4. Кућа у духу француског ренесанса,
Оћена Прице бр. 66, 1931. година

»собе« (има их четири), а у посебном, издвојеном делу сервисне просторије куће, где се налази и степениште за поткровље. Спољашњост је скромнија у односу на кућу у улици Копитарева градина. У обради фасаде примењена је само једноставна профилација отвора око прозора, док је украс потпуно одсутан. Њена данашња архитектура сасвим потврђује Борисављевићев пројекат и представља пример породичне куће коју он остварује према узорима из прошлости.

Вила i. Борисављевића,
улица Краља Звонимира бр. 66
(данас Оћена Прице бр. 66), 1931. година, Неимар

У пројектовању сопствене куће Борисављевић се, такође, одлучио за стил француског ренесанса, али за разлику од претходне две виле подигнуте на Неимару, у Ранкеовој и Хаџи Милентијевој улици, у решењу њене фасаде

применио је богатију декорацију. То је приземна кућа, правоугаоне основе, димензија 12,00 m x 11,20 m, која у свом склопу обухвата подрум, приземље и поткровље под мансардом. Простор стана куће организован је око пролазне трпезарије, око које се са једне стране, по дужини куће, налазе две спаваће собе повезане купатилом између, док је са друге стране салон иза којег се простире уобичајено груписан сервисни део стана (степениште поткровља, остава, WC и кухиња). У подрумским просторијама куће била је смештена вешерница и остава за огрев, док се у поткровљу налазила соба за послугу. Симетричан распоред просторија око средишње трпезарије, којој претходи *entrée*, реализован је и у решењу главне, уличне фасаде. Декоративном решењу улаза поклоњена је посебна пажња. Уоквирен је са по два пиластра, у Борисављевићевој омиљеној форми јонског капитета, док се изнад самих врата налази скулпторални мотив две лежеће фигуре. У решење улаза биле су, по пројекту, предвиђене и две слободне скулптуре које би се налазиле испред улаза куће, али такво решење, како показује данашњи изглед куће, није реализовано. Декоративно су решени и прозори главне фасаде, лево и десно од улаза, својствени стилу Борисављевићеве интерпретације француског ренесанса, оивичени балустрадом и лучно обликовани, са незаобилазним украсима од гирланди. Фасада је завршена класичним кровним венцем, изнад којег се издиже балустрада која прати целу линију крова, са украсима у облику урни, који су постављени на балустради изнад улазних врата куће, тако још више наглашавајући декоративност њене целокупне архитектуре. Иако кућа поседује елементе архитектуре примењене и у претходне две виле, она не оставља утисак одмерене архитектуре у којој су права линија и чврстина форме главни носиоци израза, већ јој богата декорација даје извесну лакоћу и љупкост израза.

Кућа др Каџарине Манојловић,
улица Приштинска бр. 25 (данас ул.
14. децембра бр. 25), 1931. година, Врачар

Кућа др Манојловић тип је приземне куће (подрум, приземље и поткровље), која се налази на самом уличном фронту и као таква чини део низа читавог уличног блока. Фасада куће заузима дужину фронта од 12,32 m, док се простор куће простире ка дубини дворишта у дужини од 23,20 m. Функционална организација куће је сложенија и обухвата просторије тачно одређеног типа, остварена по систему уобичајеног распореда. Централна просторија је хол, са једне стране повезан са салоном и кабинетом, окренутим ка улици. Наспрам кабинета налази се спаваћа соба са купатилом, док се из хола, ка дворишту,

простире мањи салон са прозорима који гледају на суседа, иза којег се настављају »сервисне просторије« (WC, степениште за поткровље, кухиња, остава и просторија за послугу – »млађи«). Фасада је решена у духу академизма, са украсима карактеристичним за Борисављевића. Површином фасаде доминирају мирне и праве линије, прозори су правоугаоних облика, са украсом у облику гирланди од цвећа, уоквирени канелурисаним пиластрима. Улаз у кућу је у низу са два прозора, декорисан је украсом у облику медаљона постављеним у линији изнад врата. Фасада је завршена класичном балустрадом. Кућа потпуно одговара оном решењу које је предвиђено пројектом и представља тип варошке господске куће.

Кућа Видосаве Јовић, улица Кајмакчаланска бр. 45а, 1932. година, Звездара

Кућа г-ђе Видосаве Јовић је једносратна породична кућа, која обухвата подрум, приземље и спрат. Заузима површину од 13,20 m x 8,00 m, на којој је остварен уобичајен распоред просторија централног типа. Основа куће нема облик правилног правоугаоника услед склопа просторија неједнаких димензија, са посебно издвојеним улазним делом. Овакво решење основе одразило се и у форми куће и решењу кровног покривача. Улазни део обухвата степениште које води на висину спрата и поткровља куће. Просторије и приземља и спрата организоване су око

5. Кућа у улици 14. децембра бр. 25, 1935. година

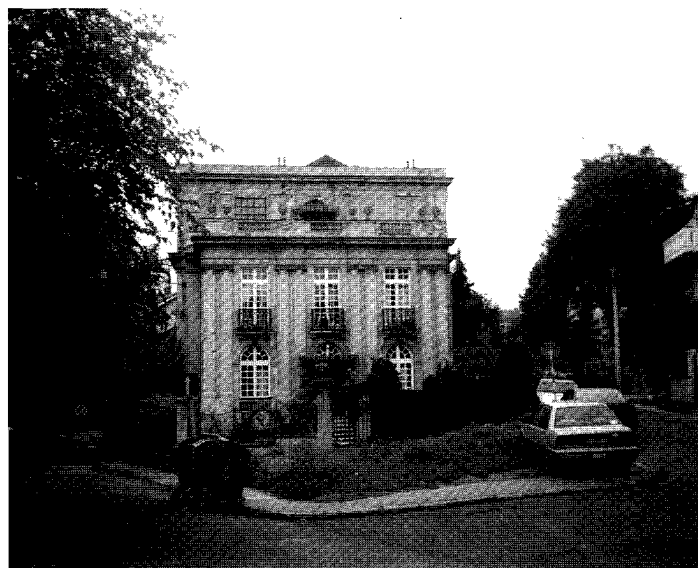
предсобља. Сервисни блок куће (купатило, остава, кухиња и WC) окренут је ка дворишту, а »собе« (две собе) ка уличној страни. Распоред просторија спрата идентичан је распореду просторија приземља, са разликом што се на спрату налазе »приватне просторије стана«, у пројекту назначене као »собе« (три собе). Фасада куће сасвим је скромна, једноставних, равних зидних површина. Пројектом је предвиђена фасада која би на простору између прозорских отвора имала украс у облику конзоларних испуста, као на кући у Сурдуличкој улици, али је такво решење напуштено већ на самом пројекту. То је кућа солидне архитектуре, потпуно сведених академских форми, која одговара решењу Борисављевићевог пројекта. Кућа је као самостална целина постављена у средишњем делу дворишта, које је оградом одвојено од улице.

Вила Флашар, улица Корнелија Станковића бр. 16, 1932. година

У досадашњем представљању архитектонског дела Милутина Борисављевића, вила Флашар је истакнута и незаобилазно наведена као остварење у којем су узор Борисављевићевог архитектонског стваралаштва достигли своју најбољу интерпретацију. Како је запазио др Зоран Маневић, архитектура виле Флашар могла би се у целини схватити као сећања на Мали Тријанон, француског архитекте Жак Анж Габриела. Имајући у виду да је Борисављевић високо ценио рад овог архитекте, о којем је писао у часопису »Уметнички преглед«, сврставајући га у ред највећих архитеката свих времена, а чије је дело тзв. Мали Тријанон сматрао ненадмашним архитектонским ремек делом, готово је сигурно да је у пројектовању виле Флашар као сопственик, Борисављевић за узор одабрао управо овај архитектонски споменик, остварујући слично, скоро аутентично дело, високе уметничке вредности. Прецизна израда детаља њене спољашњости, лакоћа перцептивности и хармоничан однос јасно пропорционисаних делова и целине, главне су карактеристике остварене у архитектури виле Флашар, која се са правом сматра једним од најзначајнијих остварења у целокупном Борисављевићевом стваралаштву. За разлику од претходне куће, у улици Огњена Прице бр. 66, коју такође пројектује као сопственик, у случају виле Флашар нема »сувишних« детаља и украса, као ни мансарде, већ је све подређено грациозном и складном изразу њене архитектуре. Кућа је пројектована и изведена сасвим у духу академских облика, правоугаоне основе, са монументалним, удвојеним пиластрима дуж читаве фасаде, који се завршавају елегантним јонским волутама, равног крова, оивиченог балустрадом са украсима у облику урни. Про-

зори у приземљу, као и улаз у кућу, лучног су облика са »слежим« балустрадама испод, док су прозори на спрату правоугани прозори – балкони са оградама од кованог гвожђа. Нарочито је интересантан украсни детаљ изнад улазних врата који читавом изгледу целине даје свечан карактер. Улаз у кућу налази се на главној, уличној фасади, у средишњој зони приземља, у таквом распореду отвора и површина, који јасно осликавају и унутрашњи склоп просторија. Иако се кућа налази на терену између две улице, од којих је она којој је окренут улаз у кућу осетног пада, ништа не нарушава њену складну чврстину, већ напротив, кућа доминира тереном на коме се налази, што је још једна потврда њене архитектонске вредности. Године 1936. кућу је од власника откупио г-дин Игњат Флашар, након чега је надзидан спрат са терасом, за који је Борисављевић такође израдио пројекат. Кућа је првобитно замишљена као једносратна са потпуно симетричним распоредом просторија. Око улаза који се у продужетку наставља степеништем за спрат распоређене су просторије куће. У приземљу се налазе салон, соба за рад, трпезарија и кухиња, док су на спрату спаваће собе и купатило. У подрумске просторије са висином сутерена смештена је соба за послугу, вешерница и остава за огрев. Надзидани део куће не обухвата читаву површину крова већ само једну половину, док је друга искориштена као тераса. У споју новог дела куће са старијим донекле је нарушена њена хармоничност, али и са овим додатком она својом архитектуром представља једно изванредно остварење.

6. Вила Флашар, Корнелија Станковића бр. 16, 1932. година

**Кућа Јелене Драгош, улица Господара Вучића бр. 58,
1932. година, Вождовац**

Кућа Јелене Драгош тип је приземне породичне куће (подрум, приземље и поткровље) наглашене подужне основе, димензија 13,05 m x 8,00 m, са уобичајеним системом распореда просторија (око централног предсобља симетрично су распоређене две просторије, у пројекту назначене само као »собе« – окренуте ка улици. У дво-ришном делу наспрам предсобља налази се степениште које води у поткровље куће, око којег се, са једне стране, налази соба и купатило, док су, са друге стране, кухиња, остава и WC. Као пројектант Борисављевић је у решењу фасаде ове куће применио украс и детаљ са којим се сусрећемо и на раније оствареним кућама. Фасада са уличне стране садржи два симетрично постављена прозора и у средини постављен улаз у кућу. Прозори се завршавају у облику лука ослоњеног на мале ступце са стране који не излазе из равни фасаде. Изнад се налазе украси у облику гирланди, док се при дну завршавају класичном оградом. Улазу у кућу претходи мањи плато ограђен стубовима, који немају само декоративну већ и конструктивну вредност носача балкона поткровља. Балкон је ограђен балустрадом каква прати и целу линију крова. Кућа се налази у сопственом дворишту оградом одвојеним од улице. Данашњи изглед куће потврђује Борисављевићев пројекат, једино је улазни део нешто скромнији – по пројекту су била предвиђена четири стуба испред улаза, док данашња кућа има само два, а извршене су и мале поправке крова.

**Вила Здравковић, улица Шеноина бр. 19
(данас улица вајара Ђоке Јовановића бр. 19),
1934. година, Тошчидерско брдо**

Вила г-дина Здравковића представља остварење на коме су мање уочљиве главне карактеристике Борисављевићевог пројектантског рада. Кућа је правилне правоугаоне основе, димензија 10,78 m x 13,62 m, потпуно равних зидних површина и једноставног кровног покривача, покривеног црепом. Основна карактеристика у решењу фасаде ове vile огледа се у обради зидова подрума и сутерена, изведених од ломљеног камена, што у случају Борисављевићевих породичних кућа и vila не сусрећемо ни на једном другом примеру. Кућа је једносратна са, по правилу централним системом распореда у начину њене функционалне организације. Око хола, који са степеништем за спрат чини једну целину, налазе се салон, »свечана трпезарија«, »свакодневна трпезарија«, стандардни сервисни блок (кухиња, остава, WC), са допунским

делом у подрумским просторијама (вешерница, пеглаоница, остава за дрва и »млаћи«). На спрату су собе и купатило. Изглед куће сасвим упућује на Борисављевићев пројекат.

**Кућа Руџице Симовић, улица Деспотовачка бр. 7,
1935. година, Палилула
(Роспи ћурија – насеље Вишњица)**

Породична кућа у Деспотовачкој улици је једносратна, као и претходне, попут оне у Сурдуличкој или Кајмакчаланској, остварена у архитектури академских форми, са једноставном, скромном декорацијом. Кућа у свом склопу обухвата подрум, приземље и спрат. У решењу функционалне организације простора примењена је потпуна симетричност. У централном делу правоугаоне основе, налази се мање предсобље које се наставља степеништем за спрат, док је простор између степеништа и кухиње искориштен за купатило. У симетричном распореду, са леве и десне стране од централног дела куће, налазе просторије квадратне основе, »соба« и кухиња. Идентична ситуација остварена је и у решењу спрата, на коме се уместо кухиње налази »соба«. Предсобље спрата у ширини улаза наставља се малим балконом, који је преко стубова повезан са улазним делом у кућу. У обради њене спољашњости доминира средишњи део фасаде са балконом и улазом, који су и у висини крова наглашени малим испустом са балустрадом. Правоугаони отвори прозора на приземљу и на спрату постављени су у истој равни и, као на кући у Сурдуличкој улици, уоквирени канелурисаним пиластрима, са конзоларним испустима између. Фасада је данас прилично пропала, али и поред тога кућа би се могла окарактерисати као једна солидна грађевина, коју Борисављевић као пројектант решава по класичаном систему, како у функционалном тако и формалном решењу, са детаљима који архитектури куће дају одређену дозу озбиљности и монументалности. Кућа заузима површину од 11,80 m x 8,70 m, налази се као самостална целина у дворишту, које је оградом одвојено од улице.

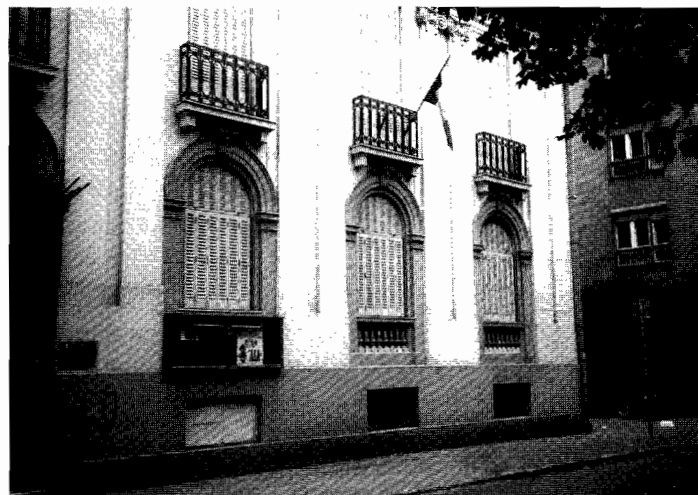
**Кућа др Ђорђа Борисављевића,
улица Охридска бр. 4, 1936. година, Врачар**

Кућа у Охридској улици не може се окарактерисати као vila, јер се налази у густо насељеној зони града и чини део целине уличног блока, нити се може једноставно окарактерисати као породична кућа, с обзиром на величину и репрезентативност њене архитектуре, у чијем склопу се налази и лекарска ординација. Кућа у Охридској улици

7. Кућа у Охридској улици бр. 4
(данас амбасада Републике Гвинеје), 1936. година

представља још једно врхунско остварење Борисављевићевог пројектантског рада, настало на основама интерпретације архитектуре француског ренесанса. Решење фасаде куће идентично је са оним које сусрећемо на вили Флашар – високи пиласстри са јонским капителима, раван кровни завршетак, лучно обликовани прозори у приземљу и прозори – балкони на првом спрату, као и карактеристичан украсни детаљ у облику латица цвета изнад улазних врата. Кућа је импозантне величине, димензија основе 15,25 m x 13,70 m, са распоредом просторија око хола, који обухвата и степениште за спрат. Око хола, од уличне стране ка дворишту простиру се ординација са чекаоницом, салон, трпезарија, офис и сервисни део куће (кухиња, остава, WC и степениште за послугу). У подрумским просторијама, како је то карактеристично за куће ове величине, налази се допунски сервисни део (перионица, пеглаоница, остава за огрев и систем цен-

7а. Део фасаде

тралног грејања). На спрату су, као и увек, собе и купатило, где се налази и мања соба (3,50 m x 3,00 m) за послугу. Кућа је сасвим изведена према Борисављевићевом пројекту, са предвиђеним украсима и детаљима. Сходно облицима и репрезентативности њене архитектуре, кућа данас представља седиште амбасаде Републике Гвинеје.

Вила др Иве Перовића, улица Румунска
(данас ул. Ужичка бр. 36), 1938. година, Дегинџе

Вила г-дина Перовића, некадашњег краљевог намесника, до сада је била непознато Борисављевићево дело. Вила је саграђена 1938. године по Борисављевићевом пројекту, који је обухватао осим пројекта куће и решење гараже, као и оградe. Архитектура ове виле, такође је одређена стилским оквирима академизма, али за разлику од већине других, није пројектована у одређеном стилу из прошлости, већ напротив, у детаљима њене спољашњости сусрећемо се са новим решењима. Фасада куће рашчлањена је по хоризонтали на две зоне, које одговарају висини приземља и спрата. Главна фасада, окренута улици, остварена по законима симетрије, садржи раскошан улаз са степеништем, смештен под трочлани лук који се ослања на стубове са коринтским капителима, какве је Борисављевић врло ретко употребљавао. Основни израз њене архитектуре одређен је складом и одмереношћу. Украси од кованог гвожђа око прозора приземља, као и балкона куће, основна су карактеристика у декорацији њене фасаде. Унутрашњост виле је велика и пространа, са основом димензије 17,73 m x 15,11 m. Концепт унутрашњег простора куће потврђује у својој суштини све

раније представљене примере породичних кућа и вила. Подрумске просторије, у висини сутерена обухватају читав сервисни блок куће (кухиња са оставом, WC, соба, вешерница, остава за огрев и систем централног грејања). У нивоу приземља, око хола су салон, трпезарија, »будуар« и купатило. На спрату се налази неколико соба, мањи салон и два симетрично постављена купатила. Данашња архитектура куће идентична је решењу пројекта. Кућа је смештена у средишњем делу пространог дворишта, док је гаража смештена на простору иза куће. Ограда је зида-на са допунама од кованог гвожђа и сасвим се уклапа у амбијент којим доминира архитектура куће.

**Вила Ђ. Хусњика и вила Ђ. Дојчиновића,
Булевар кнеза Александра Карађорђевића
(данас Булевар мира бр. 26 и 25а),
1939. година, Дедиње**

Виле у Булевару мира представљају последња Борисављевићева остварења изведена у години почетка другог светског рата, након којег је Борисављевић дефинитивно напустио Београд и закључио дотадашњу архитектонску праксу. Пројекти по којима су куће изведене, данас нису познати. У случају виле у броју 26, г-дина Хусњика, позната је само техничка документација која прати изградњу зграде, док нам је вила г-дина Дојчиновића позната само на основу изведене архитектуре. Реч је о две грандиозне виле које данас служе у дипломатске сврхе као резиденцијална седишта, које сходно својим импозантним размерама и репрезентативности спадају међу значајнија Борисављевићева остварења. Архитектуру обе виле Борисављевић је остварио у еклектичном духу, достижући ефекат монументалности употребом високих стубова и пиластара, раскошних степенишних прилаза и ограда парковски уређених башта. Вила у броју 26 је двоспратно здање, у чијем је решењу фасаде Борисављевић применио академску троделну поделу и у хоризонталном и у вертикалном третману фасаде. Прозори приземља лучно су обликовани, а читава зона приземља истакнута је рустичнијом обрадом зидног платна, док су горње зоне фасаде испуњене широким правоугаоним стакленим опнама у уједначеном, хоризонталном распореду. Раскошан улаз смештен под трем ослоњен на масивне стубове, са степеништем које се простира дужином целог дворишта, постављен је у централном делу фасаде, наглашавајући читаво средишње зидно платно. Изнад улаза налазе се и високи стубови – пиластри који уоквирују два средишња прозора. У декорацији ове импозантне виле Борисављевић је користио и пуну скулптуру, као и не-избежне балустраде и богату рељефну пластику. Вила у

броју 25а нешто је мањих димензија, једноспратна, али са, такође, раскошним степенишним улазима и богатом рељефном декорацијом фасаде, израђене у белом цемен-ту. Кућа је смештена у средишњем делу парцеле која се простира на углу између улица Алексе Бачванског бр. 1 и Булевара мира бр. 25а. Улаз у кућу је из улице Алексе Бачванског и слично, као на вили у броју 26, уоквирен тремом са стубовима коме претходи степениште, док фасада окренута ка Булевару мира обухвата пространу терасу, отворену степеништем, са такође балустрадном оградом. Фасада са улазом декорисана је симетрично распоређеним квадратним пољима, која се налазе изме-

**8. Главни улаз, вила у улици Булевар мира 25а
(данас амбасада Републике Албаније), 1939. година**

**8а. Степениште балкона ка дворишту,
Булевар мира 25а**

ђу прозора приземља и спрата, са украсима у облику медаљона и гирланди, док је фасада са терасом декорисана високим стубовима – пиластрима са коринтским капителима. Начин њиховог просторно функционалног решења Борисављевић, што је готово сигурно, остварио је по устаљеном традиционалном моделу какав примењује и на другим кућама типа вила. Архитектура обе виле компонована од класичних архитектонских елемената, уобличена у складне композиције, са брижљиво израженим украсним детаљима представља успела остварења архитектуре академизма, која је у време када су куће саграђене већ била у фази потпуне декаденције.

86. Балконски прозор, Булевар мира 25а

Примери модернизма (1929–1934)

Као пројектант у модерном стилу, Борисављевић се опробао и у пројектовању породичних кућа. Основна карактеристика њихове модерности, као и у архитектури стамбених зграда, изражена је кроз формално-стиљска решења, док систем функционалне организације простора остаје непромењен. Кућа која се некада налазила у Штросмајеровој улици бр. 26, у Земуну, саграђена 1929. године, представља Борисављевићево најраније модерно остварење. За разлику од каснијих модернистичких решења, која одговарају тренду београдске архитектуре с почетка тридесетих година, када је Борисављевић стварао у новом, декоративном маниру академски конципираних грађевина, у решењу ове куће модеран стил изразио је кроз њено формално решење. Изведена архитектура куће у Штросмајеровој улици данас нам није позната, с обзиром да је кућа порушена, већ нам је њено решење познато само на основу часописа »Неимар« и књиге »Архитектонски проблеми« у којима је аутор објавио решења основе и фасаде куће.¹⁵

Начин на који су организоване просторије ове куће Борисављевић назива »рационалним распоредом«, остварен у оквирима једне »рационалне основе«, док за фасаду куће каже да је остварена у »хладним и геометријским модерним формама«.¹⁶

Како је могла изгледати архитектура Борисављевићеве »модерне виле«¹⁷, какву најпре остварује на кући у Штросмајеровој улици, данас нам показују куће које се налазе у Поп Стојановој улици бр. 6, на Звездари (1930) и у Гарибалдијевој бр. 2, на Возловцу (1932). У пројектовању ове две куће Борисављевић је применио готово идентична решења. Обе куће припадају типу приземне породичне куће које у свом склопу обухватају подрум, приземље и поткровље (таван). Куће у Поп Стојановој и Гарибалдијевој улици мањих су размера, али су такође остварене по принципу рационалне, правоугаоне основе (обе куће имају основе истих димензија 8,90 m x 7,85 m), са идентичним распоредом просторија. Улазу у кућу претходи мала тераса. Предсобље и стениште за таван груписани су са једне стране, док су са друге стране распоређене соба и кухиња са мањим помоћним просторијама (остава и WC). Њихова данашња архитектура показује велике сличности, док решења фасада предвиђена пројектом показују разлике које би у случају куће у Гарибалдијевој улици нагласиле више њен карактер »пољске виле«¹⁸, који би боље одговарао амбијенту неурбаног насеља какво је у то време било насеље Лекино брдо где се кућа налази.

Посматрано из данашње перспективе, архитектура ових кућа пре би се могла окарактерисати као архаична

него као модерна, што би Борисављевића, на примеру ових кућа, када ствара »у личној гами форми тј. у индивидуалном или оргиналном стилу«, а не у неком одређеном »историјском стилу« представило као прилично невештог пројектанта.

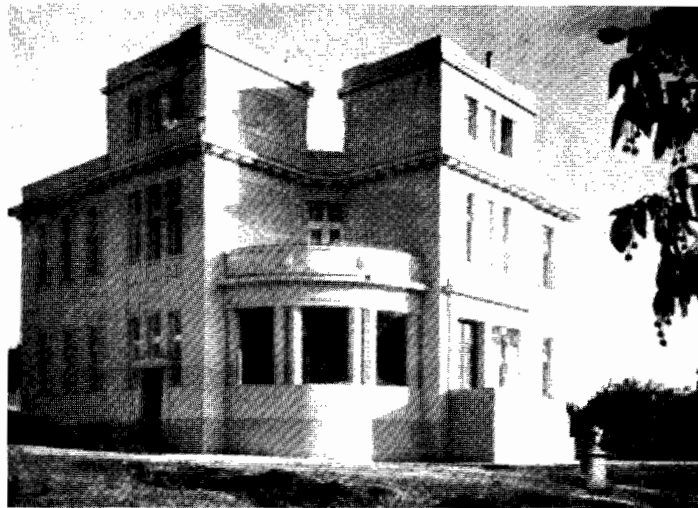
Кућа Малвине Ешкенази, улица Гвоздићева бр. 35, 1931. година, Звездара

Кућу у Гвоздићевој улици бр. 35, Борисављевић је такође остварио у модерном стилу, али је у остварењу њене архитектуре применио класичан модернистички приступ. Кућа је приземна и сасвим скромне спољашњости. Једини украс фасаде представља средишња трака око прозора, наглашена изведеним пругама у малтеру. Кућа је постављена на уличну линију и сасвим окренута дворишту, где се налази и улаз. Централна просторија је трпезарија око које се по правилу налазе груписане, ка улици, »просторије за боравак« (собе) и ка дворишном делу сервисни део (купатило, степениште за таван, кухиња и остава). Архитектура куће данас је измењена бројним преправкама и дозиђивањем, тако да је првобитно решење познато само на основу пројекта.

Вила Сиришчевић, Првог септембра (данас ул. Жанке Стокић бр. 29), 1931. године, Сењак

Да је Борисављевић академичар дубоко укореењеног опредељења, чији академизам није почивао само на интерпретацији историјских стилова, већ подразумевао потпуно владање академским методом, формама и композицијом, сведочи архитектура виле Сиришчевић. Вила је компонована у модернистичком духу, од кубуса неједнаких висина, у којима је форма одређена прецизно, јасном линијом. Један од углова куће решен је склопом два »торња« повезаних терасом лучног облика, који својом висином доминирају у односу на преостали део куће. Степеновањем маса угаоног дела куће, Борисављевић је у њеној архитектури остварио снажан тродимензионални ефекат. Порекло оваквог архитектонског остварења свакако треба тражити у години настанка, након Прве савремене изложбе југословенске архитектуре, када Борисављевић као одговор актуелним дешавањима у београдској архитектури ствара у слободнијим академским композицијама.

Архитектуру виле Сиришчевић осим импресивног силуетног дејства одликује и прецизност израде елемената фасаде. Отвори око прозора сасвим су једноставни, правоугаони, наглашене вертикалности распореда. Простор између прозора украшен је равним правоугаоним пољима

9. Вила Сиришчевић непосредно по изградњи

са благим конзоларним испустима, у складном и ритмичном распореду. Јак конзоларни венац кровног завршетка даје архитектури куће смирујући тон, повезујући је у целину, без кога би, чини се, још више била упадљива њена експресионистичка црта. Унутрашња организација њеног простора (кућа има основу димензија 11,20 m x 14,30 m) је уобичајена за куће типа вила. Сервисни део куће смештен је у подрумским просторијама (перионица, остава за угаљ, шпајз), а у посебно издвојеном делу приземља куће (кухиња, остава и »девојачка соба«). Централна просторија је хол са степеништем за спрат, око којег се налазе кабинет, салон, трпезарија и офис. На спрату су собе и купатило и, како је назначено, једна »гостинска соба«. Кућа је сасвим изведена према Борисављевићевом пројекту 1931. године, да би каснијих година (1932, 1933 и 1936) биле изведене мање преправке за које је ангажован архитект Валериј Сташевски. Најзначајнија измена јесте премештање улаза у кућу са једног од бочних зидова на терасу, која је добила степениште, а читава вила свечанији и монументалнији улаз.

Кућа Јелисавиће Рињовски, улица Адмирала Вуковића бр. 64, 1932. година, Вождовац

Борисављевићеву породичну кућу у модернистичком стилу представљала је и кућа где Рињовски, која је порушена, а њена архитектура данас је позната само на основу пројекта. Кућа је замишљена као једносратна са равним кровним завршетком, потпуно глатких и огољених зидних површина, са једноставним правоугаоним отворима прозора. Просторно-функционална организација,

како показује пројекат, је уобичајеног, традиционалног распореда. По средини куће предвиђен је дугачак *entrée*, око којег би се, у симетричном распореду, налазиле две собе, а ка дворишту »сервисне просторије« (кухиња, купатило, остава). Спаваће собе налазиле би се на спрату.

**Кућа инж. Александра Хоровица,
улица Владешина бр. 29, 1934. година, Палилула**

Вила Сиришчевић и кућа инжењера Хоровица представљају најрепрезентативнија Борисављевићева остварења модерничког стила у архитектури породичних кућа. Кућа припада типу једноспратне породичне куће, комфорног традиционалног распореда, која обухвата подрум, приземље и спрат. У решењу њене фасаде истакнута је висина подрумских просторија рустичнијом обрадом, док је преостали део фасаде равних површина. Главни украс, као и на осталим Борисављевићевим остварењима мо-

дерничког стила, су рељефне плоче уметнуте између прозора. На плочи која се налази у висини спрата налази се рељеф настао по угледу на чувену античку скулптуру Дискобола, а у зони приземља рељефна површина наглашена је само изведеним пругама у малтеру. Кућа има раван кров и сасвим правоугаону основу, димензија 11,00 m x 9,85 m. У пројекту основе назначене су просторије тачно одређене функционалне намене. Трпезарија и салон су смештени у делу куће који гледа на улицу, сервисни блок, одвојен улазом, је у дворишном делу и обухвата просторију за послугу (»млађи«), кухињу, оставу, WC, као и степениште за спрат. На спрату су приватне просторије стана, две спаваће собе, соба и купатило. У каталогу изведених радова архитекте Борисављевића назначено је да је кућа порушена, што је грешка, јер се кућа и данас налази на истој локацији и њена архитектура одговара пројекту.¹⁹ Једина разлика јесте мотив представљен на рељефној плочи спрата. Пројектом је предвиђено другачије решење од оног које је изведено. Кућа је главном фасадом постављена на уличну линију, док је остали део куће окружен двориштем које је оградом одвојено од улице (ул. Цвијићева).

*10. Модернички стил,
кућа у Владешиној улици бр. 29*

Овим радом нису обухваћена два репрезентативна примера породичне куће и виле које је пројектовао архитект Милутин Борисављевић. Куће се налазе у Параћину и припадале су г-дину Николићу, инжењеру и г-дину Теокаревићу, индустријалцу. Обе куће пројектоване су у стилу француског ренесанса, од којих је кућа г-дина Николића својим решењем веома блиска решењу куће у улици Огњена Прице бр. 66.²⁰ За кућу г-дина Теокаревића, према речима самог аутора, било је израђено око девет скица за решење фасаде, од којих су све рађене у духу француске архитектуре и француских замкова.²¹

Архитектура какву Борисављевић остварује на представљеним породичним кућама и вилама на први поглед могла би се окарактерисати као разноврсна и слојевита. Углавном су то остварења изведена у духу архитектуре академизма, како у погледу просторно-функционалног карактера, тако и у погледу формално-стилских решења. И онда када Борисављевић пројектује у модерничком стилу академски методи су поједнако уочљиви. Једина разлика је у примени новог, једноставног »модерног« украса насупрот богате »историјске декорације«. Начин на који Борисављевић приступа функционалној организацији простора куће, у остваривању њене стамбене вредности, је крајње конвенционалан. У тој области Борисављевићевог пројектантског рада одсутан је сваки покушај осавремењивања или модернизације организационих, а

тако и конструктивних принципа. Борисављевић функционалној организацији простора куће/стана приступа са рационалистичког гледишта, остварујући једноставну и економичну организацију, засновану на традиционалном односно уобичајеном систему. Такав приступ не представља само особеност Борисављевићевог пројектантског стваралаштва, већ опште прихваћен систем у организацији унутрашњег простора куће/стана између два светска рата у Београду, какав и архитекти који стварају у модерним архитектонским формама не напуштају у потпуности.

У целини посматрана архитектура Борисављевићевих породичних кућа и вила не показује одлике јединственог и аутентичног ауторског стила. И у остваривању куће или виле, основна Борисављевићева пажња усмерена је на њено спољашње обликовање, на трагање за остваривањем одређеног карактера и израза њене архитектуре. При томе, у овој области пројектантског стваралаштва архитекта је више условљен финансијским могућностима и амбицијама наручиоца, па је тако и остваривање могућих стваралачких домета унапред ограничено. Пројектовање по узору на архитектонске споменике из прошлости представља основу Борисављевићевог пројектантског рада и у архитектури породичних кућа и вила. Иако је већина породичних кућа и вила, саграђених у Београду између два светска рата, остваривана сходно облицима и декорацији неког од историјских стилова, што је умногоме допринело њиховој шароликости и обезвредило њихов архитектонски значај, Борисављевићеве породичне куће, а нарочито виле, издвајају се као својеврсна и препознатљива остварења, као што су кућа у Копитаревеј градини, вила у Ранкеовој улици, вила Флашар, кућа у Охридској улици и вила у Булевару мира 25а. Све ове куће, а чије одлике показују и други примери, Борисављевић остварује по узору на француски ренесансни стил. Како је био велики познавалац француске архитектуре, у којој је остварења ренесансног француског стила као естетичар ценио високим естетским квалитетима, то му је омогућило да у сопственој архитектонској пракси на веома успешан начин интерпретира архитектуру овог стила. Прилазећи архитектури као естетичар и као архитекта, Борисављевић у најбољим примерима кућа које пројектује остварује архитектуру високог уметничког израза брижљиво простудираног и употребљеног детаља, у којој је све подређено складу и чврстости архитектонске композиције. Уз неколицину других аутора (Војислав Ђокић, Александар Ђорђевић, Војин Симеоновић, Драгиша Брашована, Петар и Бранко Крстић, Милан Злоковић), Борисављевић је несумњиво најистакнутији стваралац у овој области нашег градитељства.

Каталог изведених породичних кућа и вила по пројектима архитекте Милутина Борисављевића

Каталогска јединица садржи: адресу, име и презиме власника и занимање уколико је познато, изворе (сигнатура техничке документације, Општинске новине, Неимар, Архитектонски проблеми), литературу; списак кућа у каталогу представљен је хронолошки.

скраћенице:

ИАБ,ТД-ф = Историјски архив града Београда,

Техничка документација – фасцикла

ОН = Општинске новине

Сви наведени објекти и данас постоје, осим куће која се налазила у Штротсмајеровој улици бр. 26 и куће у улици Адмирала Вуковића бр. 64, које су у међувремену порушене. Већина кућа сачувана је у свом првобитном стању, док су на једном броју кућа извршене поправке или преправке, али и поред тога њихова првобитна решења јасно се могу уочити на основу оригиналног пројекта.

1928.

1. Ранкеова 21

г-ђа Даница Јовичић и г-дин Јовичић, генерал

– ИАБ, ТД-ф 4–21–1928

– Неимар, бр. 3,5

– Неимар, бр. 11,5

литература:

– М. Борисављевић, Архитектонски проблеми, Београд 1931, 71

– Б. Којић, Друштвени услови развоја архитектонске струке у Београду (1920–1940), 88

– Љ. Милетић-Абрамовић, Милутин Борисављевић, ГГБ ХХХИИ, Београд 1986, 67, 74

– И. Рил, Неимари Врачара, Милутин Борисављевић, Варчарски гласник 3, Београд 1993, 20

– С. Г. Богуновић, Естетичка теорија, критичка делатност и архитектонска пракса др Милутина Борисављевића, Комуникација 89, Београд 1995, 17

– Lj. Miletić-Abramović, The architectural work of Milutin Borisavljević in context of the post-modern experience, u Architecture-Urbanism at the turn of the III Milenium, Belgrade 1996, 561

– *Милутин Борисављевић*, у Лексикон српских архитеката 19. и 20. века, 3. Маневић (ур.), Београд 1999, 27

2. Приједорска 4 (данас ул. Толстојева бр. 1)

г-ђа Јулка Малужевић и г-дин Чеда Ковачевић

– ИАБ, ТД-ф 15–59–1928

- Неимар, бр. 9,5
- Неимар, бр. 12,5
- М. Борисављевић, нав. дело, 1931, 75

лићерашура:

- Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 78 (Топчидерско брдо 1)
- *Милућин Борисављевић*, нав. дело, 1999, 27

1929.

3. Сурдуличка 10

г-дин Гаврило Петровић, чиновник

- ИАБ, ТД-ф 6-4-1929
- ОН, бр. 10, 1929, 30

4. Гвоздићева 26

Милица Крстић

- ИАБ, ТД-ф 9-24-1929
- ОН, бр. 11, 1929, 50

лићерашура:

- *Милућин Борисављевић*, нав. дело, 1999, 27

5. Штросмајерова 26

г-ђа Маргита и г-дин Ива Лебен

- ИАБ, ТД-ф 11-15-1929
(под овом сигнатуром постоји фасцикла у фонду техничке документације Архива града Београда, али пројекат као и друга документација нису сачувани)
- ОН, бр. 11, 1929, 51
- Неимар, бр. 1, 5
- Неимар, бр. 2, 5
- М. Борисављевић, нав. дело, 1931, 79

6. Копитарева градина 2

г-дин Бора Поповић, инжењер

- ИАБ, ТД-ф 4-37-1928
(пројекат није сачуван)
- Неимар, бр. 11, 5
- М. Борисављевић, нав. дело, 1931, 61

лићерашура:

- Б. Којић, нав. дело, 88
- Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 67, 74
- С. Г. Богуновић, нав. дело, 17
- Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1996, 561
- *Милућин Борисављевић*, нав. дело, 1999, 27

1930.

7. Румунска 43 (данас ул. Ужичка бр. 35)

г-дин Љубомир Ђуковић, трговац

- ИАБ, ТД-ф 11-37-1930
- ОН, бр. 15, 1930, 826
- Неимар, бр. 7, 4

- Неимар, бр. 9, 5
- Неимар, бр. 12, 5
- М. Борисављевић, нав. дело, 1931, 69, 70

лићерашура:

- Г. Гордић, Биографије. Милутин Борисављевић, у Српска архитектура 1900-1970, 130
- Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 65, 68, 75
- С. Г. Богуновић, нав. дело, 17
- *Милућин Борисављевић*, нав. дело, 1999, 27

8. Хаџи-Милентијева 65

г-дин Василије Петровић, грађевински предузимач

- ИАБ, ТД-ф 21-23-1930
- ОН, бр. 16, 1930, 901

лићерашура:

- Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 75
- И. Рил, нав. дело, 20

9. Качаничка 35

Борка Тодоровић

- ИАБ, ТД-ф 23-17-1930
- ОН, бр. 16, 1930, 901

лићерашура:

- Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 75

10. Поп-Стојанова 6

Радмила Стојановић

- ИАБ, ТД-ф 21-11-1930
- ОН, бр. 16, 1930, 901

лићерашура:

- Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 76

11. Сомборска 17

Бранислава Наумовић

- ИАБ, ТД-ф 26-12-1930
- ОН, бр. 23-24, 1930, 1416

лићерашура:

- Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 76

12. Стојана Новаковића 7

Марко Поповић

- ИАБ, ТД-ф 33-32-1930
- ОН, бр. 23-24, 1930, 1417

лићерашура:

- Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 76

1931.

13. Гвоздићева 35

Малвина Ешкенази

- ИАБ, ТД-ф 1-11-1931
- ОН, бр. 9, 1931, 631

лиџерашура:

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 77

14. Првог септембра (данас ул. Жанке Стокић бр. 29)

г-дин Славко Сиришчевић, директор »Путника«

– ИАБ, ТД-ф 4–24–1931

– ОН, бр. 10, 1931, 712

– М. Борисављевић, нав. дело, 1931, 74

лиџерашура:

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 76–77 (Дрварска 1)

– *Милушин Борисављевић*, нав. дело, 1999, 27 (Лазе Симића 29)

15. Краља Звонимира 66

(данас ул. Огњена Прице бр. 66)

г-дин Милутин Борисављевић, архитект

– ИАБ, ТД-ф 23–6–1931

– ОН, бр. 21–22, 1931, 1462

лиџерашура:

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 77

– И. Рил, нав. дело, 20

– С. Г. Богуновић, нав. дело, 17

16. Приштинска 25 (данас ул. 14. децембра бр. 25)

Др Катарина Манојловић

– ИАБ, ТД-ф 16–13–1931

лиџерашура:

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 77

1932.**17. Кајмакчаланска 45а**

Видосава Јовић, лекар

– ИАБ, ТД-ф 9–36–1932

– ОН, бр. 27–28, 1932, 419

лиџерашура:

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 79

18. Угао Краља Звонимира и Корнелија Станковића 16

г-дин Милутин Борисављевић / г-дин Игњат Флашар

– ИАБ, ТД-ф 22–11–1932

– ОН, бр. 36, 1932, 524

лиџерашура:

– Г. Гордић, нав. дело, 130

– З. Маневић, Новија српска архитектура, у Српска архитектура 1900–1970, Београд, 1972, 19

– Б. Несторовић, Постакадемизам у архитектури Београда (1919–1941), ГГБ ХХ, Београд 1973, 365

– З. Маневић, Јучерашње градитељство I, Урбанизам Београда 53–54, Прилог 9, XXIV

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 71–72, 80

– И. Рил, нав. дело, 20

– Б. Вујовић, Београд у прошлости и садашњости, Београд 1994, 291–292

– С. Г. Богуновић, нав. дело, 17

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1996, 561

– *Милушин Борисављевић*, нав. дело, 1999, 27

19. Гарибалдијева 2

г-ђа Митра и г-дин Бора Стефановић, лађар

– ИАБ, ТД-ф 27–18–1932

– ОН, бр. 40, 1932, 572

лиџерашура:

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 80

20. Господара Вучића 58

Јелена Драгош

– ИАБ, ТД-ф 28–4–1932

– ОН, бр. 42, 1932, 597

лиџерашура:

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 81

– И. Рил, нав. дело, 20

21. Адмирала Вуковића 64

Јелисавета Рињовска

– ИАБ, ТД-ф 31–64–1932

– ОН, бр. 50, 1932, 685

лиџерашура:

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 81

1934.**22. Шеноина 19**

(данас ул. вајара Ђоке Јовановића бр. 19)

г-дин Милорад Здравковић, трговац

– ИАБ, ТД-ф 10–6–1934

– ОН, бр. 37, 1934, 344

– ОН, бр. 78, 1936, 94

лиџерашура:

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 82

23. Владетина 29

г-дин Александар Хоровиц, инжењер

– ИАБ, ТД-ф 21–2–1934

лиџерашура:

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 83

1935.**24. Деспотовачка 7**

Ружица Симовић

– ИАБ, ТД-ф 40–14–1931

– ОН, бр. 12, 1935, 15

1936.

25. Охридска 4

др Ђорђе Борисављевић, санитарни пуковник

– ИАБ, ТД–ф 33–1–1936

– ОН, бр. 33, 1936, 470

– ОН, бр. 20, 1937, 252

лиштература:

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 68, 70, 72, 84

– И. Рил, нав. дело, 20

1938.

26. Румунска (данас ул. Ужичка бр. 36)

г-дин Иво Перовић, краљев намесник

– ИАБ, ТД–ф 19–5–1938

– ОН, бр. 45–46, 1938, 505

1939.

27. Булевар кнеза Александра Карађорђевића

(данас Булевар мира бр. 26)

г-дин Карло Хусњик, директор прашке банке

– ИАБ, ТД–ф 5–2–1939

(пројекат није сачуван)

– ОН, бр. 42–43, 1939, 474

лиштература:

– Д. Поповић, Данашња београдска архитектура, Уметнички преглед 9, Београд, 1940, 281–282

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 70, 84 (Булевар Октобарске револуције)

– С. Г. Богуновић, нав. дело, 17

28. Угао Алексе Бачванског 1 и Булевара кнеза Александра Карађорђевића (Булевар мира бр. 25а)

г-дин Милан Дојчиновић

– ОН, бр. 45–47, 1939, 522

– ОН, бр. 9–11, 1940, 137

лиштература:

– Д. Поповић, нав. дело, 281–282

– Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 1986, 70, 84

– С. Г. Богуновић, нав. дело, 17

– *Милуштин Борисављевић*, нав. дело, 1999, 27

Напомене:

¹ Борисављевићева докторска дисертација публикована је исте године у Паризу, у издању куће Рауот. Једини примерак тог издања код нас, данас у свом фонду чува Универзитетска библиотека у Београду.

² Комплетна листа радова Милутина Борисављевића може се видети у: З. Маневић, Наши неимари. *Милуштин Борисављевић*, Изградња 12, Београд 1980, 47–48, док је за Борисављевићево оглашавање у дневној штампи најбоље видети у: *Београд између стварности и сна*. Избор текстова, Урбанизам Београда 66–67, Београд 1982, 98–100, 107–108, 124–127, 132–140, 142–143, 163–174, 237–238.

³ О градитељској делатности Милутина Борисављевића видети: З. Маневић, Наши неимари. *Милуштин Борисављевић*, Изградња 12, Београд 1980, 47–48, Љ. Милетић-Абрамовић, *Милуштин Борисављевић*, ГГБ XXXIII, Београд 1986, 63–85, С. Г. Богуновић, *Естетичка теорија, критичка делатност и архитектонска пракса др Милутина Борисављевића*, Комуникација 89, Београд 1995, 4–19.

⁴ О академизму као идеологији и стилском опредељењу у архитектури Београда између два светска рата видети: З. Маневић, *Новија српска архитектура*, у Српска архитектура 1900–1970, Београд 1972, 17–21; Б. Несторовић, *Постакадемизам у архитектури Београда (1919–1941)*, ГГБ XX, Београд 1973, 339–379.

⁵ Решења која је предлагао на поменутом конкурс и другим могу се видети у: М. Борисављевић, Архитектонски проблеми, Београд 1931.

⁶ Б. Несторовић, нав. дело, 373–374.

⁷ Б. Несторовић, *Еволуција београдског стана*, ГГБ II, Београд 1955, 247–266.

⁸ Исти.

⁹ Д. Ђурић-Замоло – С. Недић., *Стамбени делови Београда и њихови називи до 1941. године*, ГГБ XL/XLI, Београд 1993–1994, 65–105.

¹⁰ И. Здравковић, *Виле на Тојчидерском брду и Дедињу*, Уметнички преглед бр. 7, Београд 1939, 198–201.

¹¹ В: Неимар бр. 11, Из приватних грађевина, 6.

¹² Неимар, бр. 9 и бр. 12, Из приватне архитектуре, Архитектонски проблеми, 75.

¹³ В: Неимар бр. 11, Из приватних грађевина, 5.

¹⁴ Исто., Архитектонски проблеми, 69–70.

¹⁵ В: Неимар бр. 1 и бр. 2, Из приватних грађевина и Архитектонски проблеми, 78–79.

¹⁶ Исто.

¹⁷ В: Архитектонски проблеми, 78.

¹⁸ Исто.

¹⁹ В: Љ. Милетић-Абрамовић, нав. дело, 83.

²⁰ В: Неимар бр. 2, 5. Из приватних грађевина (решење основе и коментар) и Архитектонски проблеми, 62 (решење основе и фасаде куће).

²¹ В: Неимар бр. 4, 5, бр. 6, 4, бр. 10, 4 и бр. 12, 4–5 (коначно решење) и Архи..., 63–65, 81.

SUMMARY: *Ivana Kovačić*

A CONTRIBUTION TO THE UNDERSTANDING OF THE ARCHITECTURAL OPUS OF M. BORISAVLJEVIĆ: FAMILY HOUSES AND VILLAS

Architect Milutin Borisavljević (1889–1969) has distinguished place in the historiography of Serbian architecture and urbanism. His scientific work left significant mark in investigation of history, theory and aesthetics of architecture. Just because of his scientific work Milutin Borisavljević is the only Serbian architect whose name could be found in the world encyclopedias. Scientific work of Milutin Borisavljević could be characterized as work of general importance for the theory and aesthetics of architecture while his architectural achievements are of local character and significance.

Architectural opus of Milutin Borisavljević realized in Belgrade consists of many family houses and villas, palaces and apartment houses. Besides the chapel on the French military cemetery (1930), baluster enclosure of the park at Studentski trg (1931) and elementary school building in Marulićeva street (1931) Borisavljević did not realize any other public building. In addition to apartment houses that represent main examples of Borisavljević's architectural work this author designed whole series of family houses and villas.

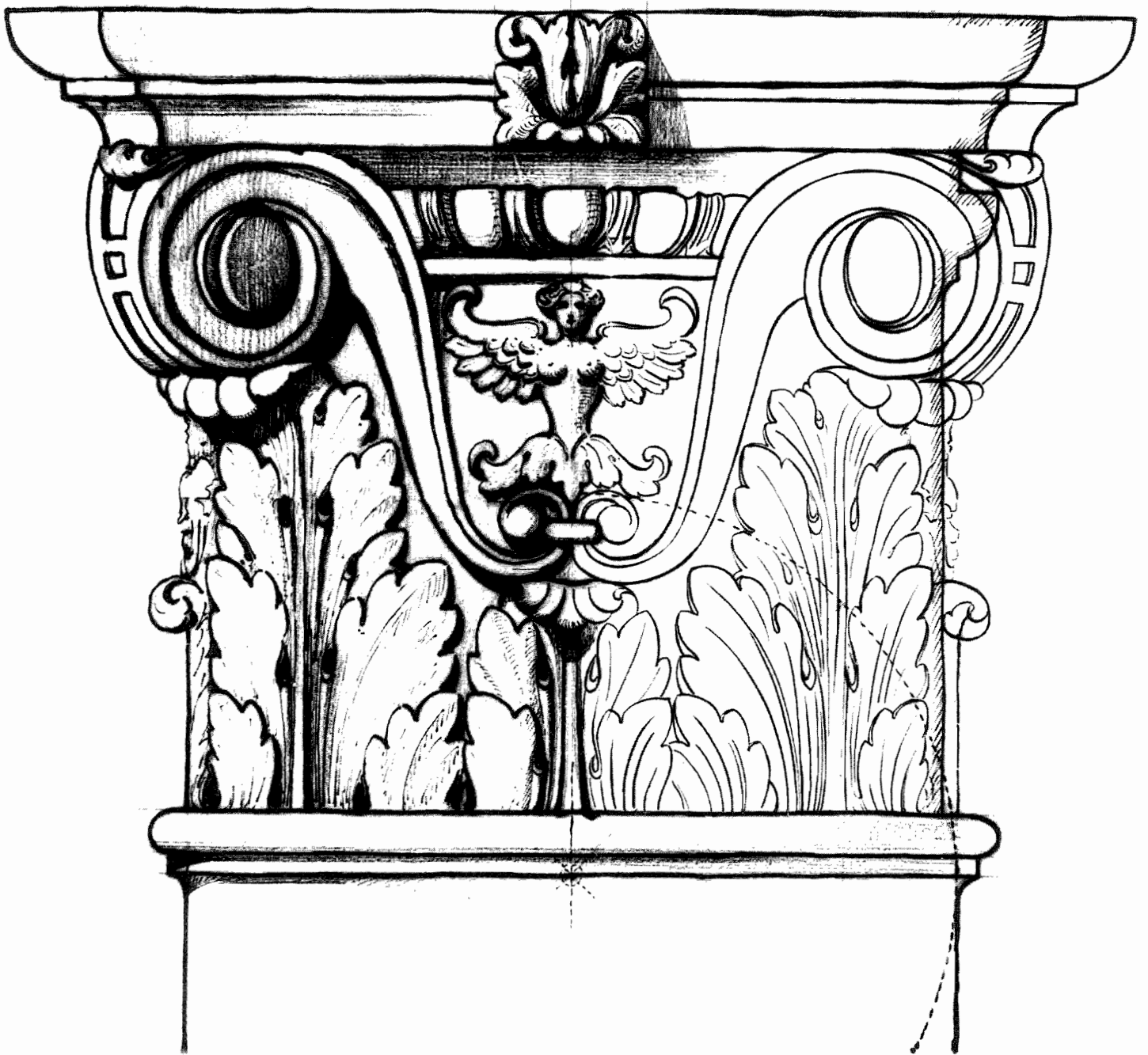
Family house and villa designed by Milutin Borisavljević fit into general picture of family houses and villas that were intensively constructed in the period between two World Wars mostly in the Belgrade suburbs. Most of the family houses constructed in Belgrade between two World Wars represent architectural achievements that correspond with character of that time conservative and architecturally underdeveloped milieu. These are the houses mostly realized in the spirit of architecture of academism having one or few floors with reduced or modest decoration. Conservatism of their architecture is visible in the functional layout of the house space. Most often house space is organized according to traditional model where central or middle room is singled out (anteroom, dinning room or just entrance area) and around it are arranged other rooms of the apartment. Pattern of room arrangement followed almost always principle of symmetry according to which towards the street are assembled »living quarters« (in smaller and simpler houses they consist of room and dinning room sometimes drawing room or study) while towards the garden are »service« (kitchen, pantry, toilet) and »private« (bedrooms, bathroom)

quarters. If the house had upper floor there were always private quarters arranged identically as the rooms on the ground level while the cellar was usually used as storage area for fuel. Such traditional way of functional organization of the house space was characteristic also for the most modern houses that were built in Belgrade in the beginning of 1930s. Special type of family houses in this period of Belgrade architecture are villas constructed in specially established areas of family residences where also today family houses represent most frequent type of structures. Constructing of villas in Belgrade between World Wars is understood today as one of characteristics in the architectural development of the city. They were designed by many prominent Belgrade architects and are characteristic for the onetime outskirts of the city like Senjak, Dedinje or Topčidersko brdo but also for the communities established next to the very center of the city like for instance Neimar and Profesorska kolonija. In these areas of the city houses were built by better off city population that provided for themselves higher quality living environment isolated from large wave of urbanization. They realized house architecture according to their personal requirements and wishes often also including nicely arranged gardens. Formally stylistic layouts of villas were in accordance with ambitions of their well-off owners and thus considerably more sophisticated and elaborate than ordinary family houses. However, in the space organization of these houses was also used well-known traditional model of the family house architecture the difference being that these houses were of larger size, usually two-storied with large number of rooms having strictly established functions i.e. purpose. Organization of the apartment space in the houses of villa type could be recognized as distinctiveness of the Belgrade bourgeois life style so these villas have three clearly distinguished wholes. Service quarters of the apartment are situated in the basement while public or representative section is on the ground floor and consists of large hall, drawing room, dinning room and often also study. Private quarters of the apartment are always on the first floor and consist of bedrooms and bathroom. Depending of the ambience of area and inhabitants living there are certain difference between

family houses – villas constructed in that period. Villas of Neimar or Profesorska kolonija are more modest in size adapted to the way of life of the middle class residents and it is important that the character of villas in these Belgrade areas was influenced by the urban environment that essentially determined balanced look of the architecture. Villas of Dedinje, Topčidersko brdo or Senjak are usually of larger size as a result of large open areas but also of financial potential of the richest Belgrade families that inhabited these sections of the city. As most of the achievements of other architects working in this period the projects designed by architect Milutin Borisavljević entirely correspond with characteristics of two main stylistic traits of the Belgrade architecture of this time – academism and modernism. The characteristic of Borisavljević's designs is in the fact that when he designs in accordance with principles of academism he almost always realized architecture corresponding in style with French renaissance like house in Rankeova street, villa Flašar, house in Ohridska street or villa in Bulevar mira 25a while he accepted modern architecture first of all as architecture of new stylistic design like house in Vladetina street that is close to the achievements and concepts of Art Deco.

List of Illustrations:

1. *Detail of the facade on the house in Rankeova Street, 1928*
2. *Simplicity and harmony, the villa at 65, Hadži Melentijeva Street, 1930*
3. *The house at 7, Stojana Novakovića Street (Professors' Residential Area), 1930*
4. *The house in the spirit of the French Renaissance, Ognjena Price Street, 1931*
5. *The house at 25, Street of 14 December, 1935*
6. *Villa Flašar, 1b, Kornelija Stankovića Street, 1932*
7. *The house at 4, Ohridska Street (today the Embassy of the Republic of Guinea), 1936*
- 7a. *Part of the facade*
8. *Main entrance, villa at 25a Bulevar mira (today the Embassy of the Republic of Albania), 1939*
- 8a. *Staircase leading from the balcony into the garden, 25a, Bulevar mira*
- 8b. *Window on to the balcony, 25a, Bulevar mira*
9. *Villa Sirišćević immediately after it was finished*
10. *Modernist style, house at 29, Vladetina Street*

Деталъ кайишела за кабинет министри у йриземљу